



УДК: 336.71(497.11)"1925/1940"

Др Иван М. БЕЦИЋ

историџар, научни сарадник

*Институт за српску културу
Приштина – Лейосавић*

ЧАЧАНСКА ОБЛАСНА БАНКА

АПСТРАКТ: *На подручју источног дела Краљевине Југославије постојао је велики број локалних новчаних завода са невеликим капиталом. Највећи број њих настао је са циљем да кредитира привремено своје акционаре, али је део њих погинуо у правом банкарском духу, кредитирајући градске привреднике и земљораднике. Да би заштитила земљораднике од губитка имовине услед немоћности оштраше кредити, држава је жртвовала приватне банке које су биле њихови кредитори. У раду је, привремено на основу архивске грађе, дао преглед рада једне од финансијских установа које су услед владиних мера доживеле крах, иако су до тада успешно поговале.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Чачанска обласна банка, Чедомир Солујић, економска криза, заштита земљорадника, мораторне менице, заштита новчаних завода*

Развој новчаних установа у Краљевини Србији, који је приметан од осамдесетих година XIX века, био је успорен избијањем балканских ратова, а у потпуности прекинут у Првом светском рату. То је у великој мери утицало да у новој држави 1919. године западне провинције буду финансијски изразито надмоћније. Од целокупног капацитета новчаних завода на Хрватску и Славонију отпадало је 60,43%, Словенију 20,72%, Србију 5,84%, Војводину 5,05%, Босну и Херцеговину 4,58%, а Црну Гору 0,85%.¹ Делатност завода била је заснована на сопственим правилима и статутима, с обзиром да је највећи број банака био основан на бази закона о акционарским друштвима. Велика потреба државе и становништва за изградњом после огромног материјалног страдања у Великом

рату утицала је на инвестициону политику банака, тако да се велики број њих упуштао у финансирање, оснивање и преузимање индустријских и трговачких предузећа. Банке су се јавиле као власници низа грађевинских предузећа, фирми и магацина који тргују намирницама, пивара итд. Овакво пословање намеће закључак да није била извршена подела новчаних завода на пословне банке и на чисто банкарске установе, али и одговор банака на помањање новца, нарочито у 1922. години. Послови изградње, али и спекулације, доносили су брзу и велику зараду, будући да се радило о трговини дефицитарном робом, што је изазвало подизање улога на штедњу и пласирање новца по знатно вишим, зеленашким каматама, тако да су новчани заводи остајали без средстава довољних за рад, па су морали да реализују сопствени портфељ који није увек био ликвидан. Инфлаторни период

[1] Smiljana Đurović, *Državna intervencija u industriji Jugoslavije (1918–1941)*, (Београд: Институт за савремену историју, 1986), 40.

могуће је оценити као повољан за рад и развој банака, али њихова инвестициона политика, с обзиром да се радило о дугорочном планирању капитала, створила је све услове за појаву кризе кредита, јер су њихове обавезе (текући рачуни и улози на штедњу) углавном биле краткорочне. Овакав вид пословања, иако је обезбеђивао високу зараду јер се радило о трговини дефицитарном робом, носио је са собом ризик превеликог инвестирања које је било супротно здравој банкарској политици, па су се приликом потреса изазваних оскудицом кредита почетком 1923. године многе банке нашле у ситуацији да обуставе своје пословање или се за дуже време уклоне са тржишта индустријских инвестиционих кредита и тако створе услове за дубљи продор иностраног капитала, што је било супротно жељама политичке елите земље.

Смисао за штедњу у новчаним установама није била на високом нивоу, а постојале су битне разлике како између становништва различитих покрајина, тако и међу социјалним категоријама исте покрајине. Иако је сеоско становништво представљало апсолутну већину, нису предузимане никакве акције које би међу земљорадницима подстицале штедњу у новчаним заводима, мада су финансијско-политички кругови указивали на неопходност подупирања културе и навике штедње у банкама и давали ниску оцену нивоу банкарства у земљи. Председник Савеза новчаних завода др Јурај Врбанић на седници половином 1923. године изнео је следеће мишљење: „О некаквом капитализму и капиталу у смислу, како он постоји у западним државама, не може код нас још ни близу бити говора. **Ми се налазимо тек у почетку интензивнијег прибирања и сакупљања раштрканих и разбацаних малих уштеда капитала** (истакнуто у оригиналу, прим. аутора) који тхезаурисани леже неплодни. – Наша народна природа треба за свој развој још огромних капитала, па се сама од себе намеће

дужност да се асоцијација тих ситних уштеда потпомогне свим силама и да их се тако удружене стави у службу нашег опћег привредног напретка. – Тиме се ствара и јача темељ наше економске и финансијске независности, па је стога дужност свију позваних фактора да то стварање и организовање подупру.”²

Стално јачање динара и његова стабилизација на 9,13 швајцарских франака од маја 1925. године нормализовала је прилике у банкарству. Новчани заводи бележили су стални раст улога на штедњу, а повећање је било утолико значајније што није било само у номиналном износу, већ и у ефективном. Раст улога на штедњу довео је до промене структуралног односа између властитих и туђих средстава којима су банке располагале. Док је тај однос 1920. године био 43:57%, због знатног пораста улога 1929. године износио је 24,1:75,9%.³ Овај однос диктирао је инвестициону политику банака. Како су три четвртине средстава припадале штедишама, банке су се, да би умањиле ризик пословања, опредељивале на краткорочно кредитирање индустрије и трговине. Дугорочни кредити пољопривреди нису разматрани као реална могућност, а кредитна способност клијената и гаранција отплате дуга стављани су испред зараде, иако су камате у 1924. и 1925. години биле изузетно високе. Од 1919. до 1922. године активна каматна стопа кретала се између 7–12%, да би у првој половини 1923. године забележила нагли скок и достигла 20–24%. Наредна година била је врхунац каматне кризе и у њој је обична камата била 24%, али је понегде достигла и 30%, па и више. У наредне две године кретала се 18–20%. Од 1927. године приметна је тенденција опадања каматне стопе и она је код већих новчаних завода износила 14–18%. У 1928. и 1929. години давани

[2] Ljubomir St. Kosier, *Problem štednje i narodne uštednje u jugoslovenskom novčarstvu* (Zagreb: Jugoslovenski Lloyd, 1923), 16–17.

[3] Joso Lakatoš, *Jugoslovenska privreda* (Zagreb: Jugoslovenski Lloyd, 1933), 216.

су кредити и по 12%, али се у том тренутку за нормалну камату сматрало 14%.⁴

Од 1925. године осетила се стагнација у пословима и потреба за кредитима је смањена. Почео је да се јавља вишак новца на тржишту, али заводи под утиском претходних година нису помишљали на смањење камате. Одређеним комитентима одобравани су кредити под повољнијим условима, али се већини није одобравао или је одобрен под тежим условима. У 1926. години вишак непласираног новца био је још већи и тиме као да је наслеђен прекид кредитне кризе. Бржи пад каматне стопе онемогућиле су неродне године, али је тенденција пада задржана. Успешност пословања у 1925. години најбоље илуструје висина дивиденде. Просечна дивиденда у Војводини износила је 16%, Србији, Босни и Херцеговини 13%, Словенији 12% и у Хрватској 11%.⁵ Иако већ високе, дивиденде и чиста добит многих банака биле су, у ствари, још више. Пошто су ови подаци били меродавни за одређивање висине пореза многе банке су их приказивале мањим него што су заправо биле. Зато је чланом 175. Финансијског закона за 1926/27. годину предвиђено да предузећа обавезана на јавно полагање рачуна морају да дају на увид своје књиге и рачуне финансијским властима. Органи који су вршили увиђај били су дужни да чувају пословне тајне и контролишу само податке који се тичу плаћања пореза.⁶

У тренуцима када су неаграрни привредници показивали мало интересовање за кредите код банака, главни корисници били су земљорадници. Несавремена производња, ситан посед и традиционално гајење одређених култура, а не оних које су биле тражене,

биле су главни узрок да је домаћинство на ситном сељачком поседу производило количине робе довољне углавном за биолошки опстанак породице. У немогућности да само финансира своју производњу сељаштво се, посебно од избијања аграрне кризе 1925. године, задуживало код банака под веома неповољним условима, тако да је западало у право дужничко ропство. Приватни новчани заводи користили су често сезонске кредите Народне банке који су им уступани по каматној стопи од 6%, да би их пласирали пољопривредницима и по 40%. Немогућност сељака да се одржи и падање многих имања под стечај услед презадужености условили су доношење Закона о пољопривредном кредиту од 12. јуна 1925. године. Њиме је званично установљен пољопривредни кредитни организам на задружној основи који је требало да својим члановима омогући средства за развитак и побољшање пољопривредне производње и да прима од својих чланова, али и оних који то нису, улоге на штедњу.⁷ Међутим, овај закон није спроведен у пракси и „не примењује се као и да не постоји само зато што се каже да нема новаца”.⁸ Очито да је стање државних финансија било лоше и да се омогућавање повољних кредита аграру није могло спровести, али не смемо заборавити ни чињеницу да није показан одговарајући интерес водећих политичких странака да се ово питање реши.

Озбиљнија анализа банкарског апарата у Краљевини СХС показала би да је постојао велики број финансијских институција, али да су апсолутну доминацију имали новчани заводи са невеликим капиталом.

[4] Новак Поповић, Душан Мишић, Наша домаћа привреда, фактори, стање, унапређење (Београд: Геца Кон, 1929), 60–61.

[5] Готово запањујуће дивиденде забележиле су Штедионица у Пригревици – 60% и Грађанска штедионица у Модошу (Јаша Томић) – 47,6%. (Boris Kršev, *Bankarstvo u Dunavskoj banovini* (Novi Sad: Prometej, 1998), 52.

[6] Лаза Костић, Адам Максимовић, Зборник финансијских закона од 1919–1939/40 (Нови Сад: Штампарија Дунавске бановине, 1939), 320.

[7] Под пољопривредном производњом подразумеване су земљорадња, сточарство, воћарство, виноградарство, пчеларство, рибарство, живинарство и свако друго главно занимање пољске привреде скопчано са својином земље. (Закон о пољопривредном кредиту од 12. јуна 1925. године (Београд: Геца Кон, 1925), 4.

[8] Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине СХС, Редован сазив за 1926/27, књ. II (Београд: Развитак, 1927), излагање Милоша Радосављевића, 327.

Табела 1. - Банкарски аџарај у Краљевини СХС⁹

Година	Број банака	Број филијала	Укупно
1922.	641	374	1.015
1923.	654	357	1.011
1924.	651	306	957
1925.	666	293	959

Према ујлаћеном кайишалу сџрукџура банака 1926. јодине излела је овако:¹⁰

Висина уплаћеног капитала	Број новчаних завода
преко 100 милиона динара	3
од 50–100 милиона	3
од 20–50 милиона	13
од 10–20 милиона	25
од 5–10 милиона	49
од 1 – 5 милиона	312
Остали	295

Број новчаних завода драстично се разликовао по покрајинама. У Србији је један акционарски новчани завод био на 15.095 становника, док је у Словенији, где су све врсте задругарства законски дозвољене и развијене, завод је долазио на 98.265 становника.¹¹ Чак 87% банака поседовало је капитал испод 5 милиона динара, па стога нису могле да одговоре захтевима привреде и становништва. Немогућност да успешно послују и наступајуће смањење зараде акционара нагонило је заводе на фузионисање. Покрет за фузионисање банака појачан је нарочито у 1926. и 1927. години са циљем да се смање режијски трошкови, јер се појавила потреба да се смањи разлика између активне и пасивне каматне стопе. Томе је допринела и политика Народне банке која је инсистирала на удруживању банака. Решењем из 1927. године Народна банка прописала је услове под којима је било могуће од ње добити кредит:¹²

да новчани заводи у Београду, Загребу, Љубљани и Сарајеву који желе кредит од Народне банке морају да имају минимум 5 милиона динара ефективно уплаћеног капитала;

да по унутрашњости земље заводи морају да имају уплаћен најмање један милион, а у местима са више од пет банака најмање два милиона динара оснивачке главнице;

да Народна банка може одобрити кредит и заводу са главницом испод милион динара, али под условом да је он једини у месту.

Без обзира на настојања емисионе установе за укрупњавање капитала и ситуацију на тржишту, у Чачку је 1927. године дошло до оснивања новог новчаног завода, поред пет већ постојећих (Чачанска извозна и увозна банка, Чачански кредитни завод, Банкарско акционарско друштво „Морава“, Чачанска штедионица, Чачанска задруга). Дозволу за рад Чачанској

[9] Архив Југославије, збирка Добривоја Стошовића (81), ф. 1, ај. 1, (у даљем тексту АЈ, 81–1–1), Банкарство и осигурање.

[10] Н. Поповић, Д. Мишић, *н. г.*, 52.

[11] АЈ, 81–1–1, Банкарство и осигурање.

[12] Народна банка (Београд: Народна банка, 1934), 185.

обласној банци дао је министар трговине и индустрије решењем од 17. фебруара 1927. године, којим су одобрена правила овог завода, а које ће Претходни збор акционара усвојити 22. маја. Према овим правилима Обласна банка могла је да: финансира банкарска, трговачка, рударска и индустријска предузећа, привредна домаћа предузећа и предузимачко-грађевинарска; врши куповину и продају разноврсне робе и то само за рачун клијента, никако за сопствени; врши есконтовање и реесконтовање меница, чекова и издаје акредитиве; даје зајмове на залогу свих пољопривредних производа и остале робе која није кварљива, као и зајмове на хартије од вредности и отвара кредит по текућим рачунима уз сигурна покрића; прима на чување новац, хартије од вредности, драгоцености итд; узима под закуп или на експлоатацију државна имања или јавна добра; прима новац на приплод по уложним књижицама, на текући рачун у вези са чековском радњом и сл; врши наплату и исплату за туђ рачун.¹³

Оснивачи Чачанске обласне банке били су: Чедомир С. Солујић, извозник; Радивоје Л. Пантовић, апотекар; Радојко Солујић, трговац; Ненад Станковић, лекар; Љубомир В. Аћимовић, трговац; Јеремија В. Јовановић, кафеџија; Радисав М. Видојевић, кафеџија; Василије Р. Лазовић, трговац; Милентије Михаиловић, зидар; Добривоје К. Јовковић, кафеџија; Драгиша М. Мариновић, трговац; Дуко Бузуровић, ковач; Димитрије Златић, кројач; Милутин Ј. Шљивић, воскар; Стеван К. Вучковић, учитељ; Владимир Р. Бојовић, трговац; Драгољуб Вукадиновић, управник поште; Обрен Јањић, кројач; Милош Костадиновић, обућар; Радош Г. Марковић, трговац; Војислав Д. Јовић, књиговођа; Милутин М. Белопавлић, трговац; Лука Томашевић, кафеџија; Чедомир Урошевић, адвокат

[13] АЈ, фонд Министарства трговине и индустрије Краљевине Југославије, 65-1281-2265, Оглас Чачанске обласне банке од 25. маја 1927. године.

и Драгомир Ј. Пурић, суплент. Сви оснивачи били су из Чачка.¹⁴

Како су сами оснивачи назначили, идеја за оснивање новог новчаног завода јавила се још 1924. године, али како је привредна криза постала изражена од 1925. године, није било лако пословати, а још теже је било основати банку. Иако се у међувремену привредне прилике нису промениле, оснивачи су напоменули да је настала потреба за оснивањем установе која би давањем кредита под повољним условима омогућила боље развијање послова код трговачког и привредног света. Све акције биле су уписане, чак се појавио и суфицит од 60 акција, тј. 30.000 динара, што је редуцирано сразмерно броју акционара. Оснивачки капитал уписала су 62 акционара, уплативши при том 10% од предвиђеног капитала од милион динара (100.000) и на име трошкова 50 динара по акцији, тј. још додатних 100.000 динара. После обрачунатих трошкова преостало је 180.164,50 динара.¹⁵

Оснивачки капитал био је распоређен у 2.000 акција по 500 динара. Управни одбор чинило је седам чланова бираних на три године, а Надзорни одбор пет чланова. Предвиђено је да се од чисте добити резервном фонду уплати најмање 10%, а највише 25%. За тантијеме председнику и члановима Управног одбора предвиђено је 12%, члановима Надзорног одбора 5%, а особљу банке, сразмерно плати, под условом да су бар годину дана били у служби, 3%. Одвајања за пензиони фонд чиновника и службеника предвиђена су на 3%, а за фонд за подизање зграде 5%. Остатак добити предвиђен је за поделу акционарима.¹⁶

[14] АЈ, 65-1281-2265, Молба оснивача Чачанске обласне банке министру трговине и индустрије од 18. јануара 1927. године.

[15] АЈ, 65-1281-2265, Извештај Оснивачког одбора Чачанске обласне банке поднет на Претходном збору акционара 22. маја 1927. године.

[16] Правила Чачанске обласне банке (Чачак: Штампa Стевана Матића, 1927), 5-23.

У први Управни одбор изабрани су Чедомир Солујић, Радивоје Пантовић, Радојко Солујић, Радисав Видојевић, Младен Луковић, Милош Костадиновић и Василије Лазовић, трговац.¹⁷ Чланови Надзорног одбора постали су Цветко Радојевић, Јеремија Јовановић, Милутин Белопавлић, Љуба Ивковић и Драгомир Пурић. Чланови оба одбора изабрани су са максималних 320 гласова.¹⁸

Осим Чачана, акционари су били и из Београда и Ивањице. Највише акција поседовала је фамилија Солујић: Чедомир и његова супруга 370, а његов братанац Радојко и четири члана његове породице 240. Очито је да су Солујићи још на самом почетку рада Банке имали више од четвртине акција у својим рукама. Осим њих, истакнутији акционари били су Радисав М. Видојевић, Цветко М. Радојевић, Анта М. Радојевић, Василије Р. Лазовић, Радивоје Л. Пантовић и Милош Костадиновић, који су поседовали по 100 акција Обласне банке.¹⁹

Банка је отпочела са радом 1. јуна 1927. године и до тог тренутка била је у потпуности уплаћена цела главница. За првих седам месеци рада Обласна банка забележила је добит од 47.499,61 динара, што је пренето у суму добити за 1928. годину.²⁰

У тренутку када је Обласна банка кретала са својим радом, Чачак се налазио у Рашкој области, а Трнавски срез, чије је седиште био, чинило је 10 општина са 29 насеља у којима је било 4.376 домова са 23.944 становника.²¹ У граду је радило 7 лекара, 4 адвоката, 11

абација, 3 бабице, 3 бачвара, 6 баштована, 7 берберина, 6 бравара, 3 часовничара, 2 фотографа, 3 грађевинара, 2 инжењера, 1 извозник, 3 књижара, 1 колар, 1 кондитор, 6 ковача, 4 лимара, 9 месара, 2 молера, 2 ножара, 8 обућара, 3 опанчара, 13 пекара и 6 произвођача свећа. Осим тога, у граду је пословало 18 трговина са мануфактурном робом, 1 дрогериија, 3 трговине дрва, електроиндустријско постројење, 1 трговина кожом, 1 машинско-браварска радионица, 1 керамичка индустрија, 2 биоскопа, 4 бојацинице, 15 трговина колонијалном робом, 28 трговина мешовитом робом, 1 млекарска задруга, 1 циглана, 2 млина, 1 трговина намештајем, 1 осигуравајуће друштво, 1 пивара, 1 санаторијум, 9 гостионица, 3 апотеке, 2 трговине стакларије и порцеланске робе, 2 столарске радње, 1 трговина шиваћим машинама, 48 трговина пољопривредним производима и 10 гвожђарских радњи. У Чачку се налазило и 5 хотела, филијала Државне хипотекарне банке (осим локалних новчаних завода), 2 штампарије и Механско-кафанска задруга.²²

Банка је своје пословање базирала првенствено на есконтним и ломбардним зајмовима. Есконт је одобран клијентима на бази „добрих потписа“ и са супергаранцијама, а ти послови показали су се као најбољи, најсигурнији и најликвиднији.²³ С обзиром да је новчани завод тек отпочео са радом, висина штедне може се оценити као висока за локалне прилике. Управни одбор сматрао је да је главни разлог томе што је Банка уживала поверење становништва, будући да нису улазили у рискантне и спекулативне послове, па су улози грађана били сигурни. Банка се трудила да све затражене улоге одмах исплати и располагала је са довољно средстава у ту сврху. Мишљење Управног одбора може се, у одређеној мери, сматрати тачним, али је разлог

[17] АЈ, 65-1281-2265, Оглас Чачанске обласне банке од 25. маја 1927. године.

[18] АЈ, 65-1281-2265, Записник Претходног збора акционара Чачанске обласне банке од 22. маја 1927. године.

[19] АЈ, 65-1281-2265, Списак акционара који су депоновали привремене признанице за Претходни збор акционара одржаном 22. маја 1927. године.

[20] АЈ, 65-1281-2265, Извештај Управног одбора поднет на Првом редовном збору акционара Чачанске обласне банке одржаном 19. фебруара 1928. године.

[21] *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Almanah (1927-1928), svezak III* (Zagreb: Komisionalna naklada nadbiskupske tiskarne, 1929), 463.

[22] *Adresar Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* (Beograd: Jugoslovensko Rudolf Mosse A. D., 1928), 651-652.

[23] АЈ, 65-1281-2265, Извештај Управног одбора поднет на Другом редовном збору акционара Чачанске обласне банке одржаном 3. фебруара 1929. године.

високе штедне неизоставно била стагнација других послова. Мала тражња капитала је очигледна, јер иако скромног капитала, Обласна банка у 1928. години није имала потребу за евентуалним кредитом код неке веће банке, пошто су њена средства и средства улагача могла да удовоље захтевима клијената. Чиста добит која је стављена Збору акционара на располагање износила је 150.400 динара, од којих је 150.000 динара (15%) исплаћено као дивиденда, док је 400 динара дато као добровољни прилог Удружењу аеро-клуба.²⁴

Даљи тренд рецесије у привреди настављен је и у 1929, у којој се осећао притисак претходних неродних година. У Чачку се криза нарочито осетила јер је био доведен у питање опстанак многих локалних трговачких фирми. У овој години Обласна банка није толико обраћала пажњу на зараду колико на сигурност пласмана новца и зато је преко целе године у каси располагала са 600.000–800.000 динара непласираног новца. Есконтовање и отварање текућих рачуна вршено је на подлози потписа добростојећих људи и покрића у супергаранцијама, као и стављању интабулације на непокретности.

Као наплату свог потраживања Банка је откупила зграду од тврдог материјала у Улици Кнеза Лазара која се састојала од дућана са станом, магацином, засебном кућом, плацем и осталим просторијама. Из бонитета су уклоњена извесна сумњива потраживања, а каматна стопа је знатно снижена у односу на претходну годину. На овај начин јесте смањена добит, али је, у условима смањења тражње кредита, створен сигуран пласман. Дивиденда за ову годину износила је 100.000 динара (10%).²⁵

Иако је Управни одбор 1930. годину оценио као врло добру за пословање, био је

приморан да и даље смањује каматну стопу на зајмове сигурним клијентима, што је утицало на умањење каматне стопе по улозима, мада је водио рачуна да то умањење буде невелико, јер је желео да задржи штедише. И у овој и у наредној години забележен је стабилан профит и подељена дивиденда по 120.000 динара. Било је отписа одређених сумњивих потраживања, а Банка је употребљавала сва расположива средства за кредитирање, водећи притом рачуна да има одређену резерву ради преке потребе.²⁶

Велика економска криза отпочела је 1929. у САД, а њени први симптоми осетили су се у Краљевини Југославији у другој половини 1931. године и то кроз кризу поверења у банкарству. Наиме, под утицајем опште стагнације послова и пропасти бечког Кредитаншталта, са којим су пред стечај дошле и банке у западном делу државе које су са њим биле повезане, дошло је до навале штедиша на шалтере банака са циљем да се повуку улози. Обласна банка успевала је да сву штедњу која је повлачена исплати одмах, али је било јасно да ће дотадашњи развој и Банке и града Чачка бити прекинут.²⁷

Како су најбројнији клијенти провинцијских банака били земљорадници, од њихове ликвидности зависило је функционисање банкарског система на локалу. Ниска цена пољопривредних производа онемогућила је ликвидност сељаштва, па је држава, да би сачувала основни и најбројнији друштвени слој, објавила 19. априла 1932. године Мораторијум на отплату сељачких дугова. Мада је Законом о заштити

[24] Исто.

[25] АЈ, 65-1281-2265, Извештај Управног одбора поднет на Трећем редовном збору акционара Чачанске обласне банке одржаном 9. јануара 1930. године.

[26] АЈ, 65-1281-2265, Извештај Управног одбора поднет на Четвртм редовном збору акционара Чачанске обласне банке одржаном 1. фебруара 1931. године; АЈ, 65-1281-2265, Извештај Управног одбора поднет на Петом редовном збору акционара Чачанске обласне банке одржаном 7. фебруара 1932. године.

[27] У односу на неколико година раније Трнавски срез бројао је 26.970 становника. У њему се налазила 4.981 кућа са 5.289 домаћинстава. Сам Чачак имао је у том тренутку 1.435 кућа са 2.007 домаћинстава и 9.115 становника. (Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931. год. књ. I (Београд: Државна штампарија, 1932), 42.

земљорадника предвиђено да се и новчани заводи којима је угрожена ликвидност могу њиме заштитити, он је довео до паралисања рада банака. Међу првим новчаним заводима који су се обратили за заштиту била је Прва хрватска штедионица, најјачи новчани завод у земљи са улозима на штедњу од преко две милијарде динара, односно 13% свих улога на штедњу у држави, а њен пример следиле су и друге велике банке. Прва хрватска штедионица затражила је заштиту сутрадан по доношењу Закона²⁸ од 19. априла 1932. године, што посредно говори о томе да је овај Закон у великој мери донет да би заштитио ову установу.²⁸ У почетку су се овим параграфом служиле искључиво оне велике банке које су располагале великим свотама туђих новчаних средстава и које су имале велики број подружница.²⁹ Међутим, ускоро је постало јасно да многе банке неће бити у могућности да одговоре захтевима штедиша са једне и фактичке ненаплативости дуга од земљорадника са друге стране. Већ са почетком лета 1932. године заштиту су почели да траже бројни заводи широм земље, да би у јесен њихов број постао озбиљан.³⁰

Чачанска обласна банка суочила се са проблемом да су њени клијенти, који су у највећем обиму били земљорадници, одбијали да плаћају и део обавеза који је Законом о заштити био предвиђен. Зато је Банка објавила оглас којим је позивала клијенте на испуњење законских обавеза: „Законом од 19. априла до 19. октобра 1932. године одложене су јавне продаје непокретног и покретног имања земљорадника и одређена каматна стопа од 10% годишње. Не разумевајући закон или по наговору лица која вас обмањују пустили сте меницу на протест иако законом нисте заштићени да за време трајања закона свој дуг на време регулишете а нама је за такве дужнике дато право, да после истека рока вршимо обезбеђење. Стога вас опомињемо да меницу на протесту регулишете у Банци и тако одржите кредит и после рока јер ће Банка имати у виду ко није регулисао менице на време. За вас је корисније да каматом регулишете обавезе него да Банка ставља обезбеђење вама и потписницима јер од такса нисте обезбеђени, а оне премашују висину камате.“³¹

Како оглас није постигао жељени ефекат, Банка је 16. новембра 1932. године затражила заштиту по Уредби за заштиту банака и њихових веровника. У својој молби навела је да су 80% меничног портфеља чиниле земљорадничке менице до 5.000 динара и да је до тог тренутка Банка протествовала 1.020 меница у вредности од 2.400.000 динара. Укупно покриће њених текућих рачуна у меничној хипотеци и хартијама од вредности износила је 1.120.000 динара, а вредност непокретног имања процењена је 220.000 динара.³²

Банка је своју молбу поткрепила тиме да је уживала велико поверење, будући да су њена средства и средства штедиша износила 4,1 милион динара. Кредитирала је трговце,

[28] Mijo Mirković, *Ekonomska struktura Jugoslavije 1918–1941* (Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1950), 61.

[29] АЈ, Централни прес биро, 38–576–743, Југославенски лојд, 22. мај 1932, Љубљанска кредитна банка.

[30] О одобреним захтевима за заштиту банака редовно је писао економски лист „Народно благостање“. Тако се може сазнати да је већ почетком јуна одобрен специјални мораторијум следећим малим провинцијским банкама: Банка и штедионица Горског Котара (1,5 милиона динара главница), Бокешка банка из Котора (2 милиона); Муслиманска кредитна банка из Фоче (1 милион). (Аноним, „Три банке добијају мораториум“, Народно благостање, 25, 18. јун 1932, 393). Половином јула под заштиту су стављене Југословенска привредна банка и штедионица из Сарајева и Српско-сремска банка д. д. из Руме. (Аноним, „Још две банке под режимом мораториума“, Народно благостање, 30, 23. јул 1932, 471). Почетком новембра број банака је нарастао давањем заштите: Таковској банци из Горњег Милановца (1 милион), Хрватској банци из Травника (2 милиона), Врањевачкој српској штедионици из Новог Бечеја (500 хиљада), Младеновачкој трговачкој кредитној банци (2 милиона), Ужичкој грађанској штедионици (2 милиона), Српској привредној банци из Ирига, тако да се до тог тренутка заштитом служило 22 новчана завода. (Аноним, „Нове банке под мораториумом“, Народно благостање, 46, 12. новембар 1932, 730).

[31] АЈ, 65–1281–2265, Формулар–летак Чачанске обласне банке, без датума.

[32] АЈ, 65–1281–2265, Молба Чачанске обласне банке Министарству трговине и индустрије од 16. новембра 1932. године.

занатлије и земљораднике, првенствено краткорочним тромесечним есконтним и ломбардним зајмовима и зајмовима по текућим рачунима. До доношења Закона о заштити земљорадника послови су се одвијали нормално, јер је и поред кризе, Банка својим дужницима излазила у сусрет продужењем обавеза, тј. пролонгирањем дуга до бољих прилика, не желећи судске интервенције, а ипак себи омогућавајући да извршава своје обавезе. По доношењу Закона, земљорадници, највећи број комитената, нису више исплаћивали ништа. Једни, јер очито нису разумели закон, други јер су сматрали да ће се дугови отписати, а трећи, највећи број њих, по наговору људи који су их обмањивали да ће држава платити земљорадничке дугове. У таквој ситуацији Окружна банка пустила је менице на протест, а које ни до тог тренутка нису регулисане, што је пуних 9-12 месеци. Оваква атмосфера довела је до потпуног нерегулисања земљорадничких обавеза, а самим тим створила је панику код улагача и изазвала подизање улога. На тај начин Банка је дошла у положај да не може да одговори својим обавезама, пошто отказаних улога има далеко више него готовине. Незадовољни улагачи претили су да ће блокирати рачун Банке, што је изазвало панику код оних који нису подигли уштеђевину.³³

Према билансу од 31. октобра 1932. године Банка је била активна. Резервни фонд износио је 347.507,56 динара, у обвезницама Привилеговане аграрне банке и 7% Инвестиционог зајма. Сви фондови износили су 458.609.77, а активни текући рачуни 736.481 динара. Чланови Управног одбора дуговали су по меницама, хартијама од вредности и текућим рачунима 626.738, док су улози на штедњу Управног и Надзорног одбора износили 533.916. динара. Штедња је у том тренутку износила 2.911.688, али је

најављено повлачење 360.000 динара.³⁴ Осим Чачана, велики број штедиша био је не само из околине, већ и из других крајева Србије. Штедише Чачанске обласне банке биле су и из Прилика, Ивањице, Зајечара, Ниша, Бечња, Ласца, Властељица, Милатовића, Краљева, Лознице, Жежевице, Липнице, Брезове, Јездине, Церове, Ужица, Београда, Гуче, Крстаца, Градца, Атенице, Дљина, Горњег Милановца, Качулица, Ртара, Рајца, Лознице, Кулиноваца, Горевнице, Каоне, Кукића, Браића, Зеока, Скопља и Ваљева.³⁵

Табела 2. - Спайсика улога према величини³⁶

До 10.000	251
10.000 – 20.000	23
20.000 – 30.000	6
30.000 – 40.000	12
40.000 – 50.000	2
50.000 – 60.000	8
60.000 – 70.000	2
70.000 – 80.000	2
90.000 – 100.000	2
преко 100.000	3

Табела 3. - Менични портфељ дужника³⁷

До 5.000	1.371
5.000 – 10.000	72
10.000 – 20.000	25
20.000 – 30.000	9
30.000 – 40.000	4
60.000 – 70.000	1

Највећи дужници по текућим рачунима 18. новембра 1932. године били су: Цветко М. Радојевић, предузимач, 145.464 динара – покривено меницом од 200.000 динара и

[33] А], 65–1281–2265, Извод текућих рачуна Чачанске обласне банке од 18. новембра 1932. године.

[34] Исто.

[35] Кретање улога Чачанске обласне банке у 1939. години.

[36] Исто.

[37] Исто.

супергаранцијом од 360 акција Ивањичке задруге, вредности 180.000 динара; Светолик Белић, апотекар из Горњег Милановца, 48.886 динара – покривено меницом од 80.000 динара и оставом од 1.200 акција Горњомилановачке штедионице, вредности 120.000 динара; Надежда О. Вуловић, трговац, 144.357 динара – покривено меницом од 140.000 са потписима жираната; Младен В. Луковић, трговац, 396.774 динара – покривено интабулисаном меницом од 400.000 динара. Укупна дуговања износила су 735.481 динар.³⁹

ретко. Књиге су вођене чисто и уредно и увек су ажуриране. Банка је дуговала Државној хипотекарној банци 51.282,10 динара за имање које је од ње купила за 86.013,70 динара 1929. године, чије је ануитете редовно отплаћивала, а имала је и акцепт код Београдске задружне банке на 100.000 динара. Меницу је акцептирао председник Управног одбора, а потписали су је сви остали чланови, што је било у складу са законом. Банка је штедишама плаћала камату на улоге у распону 6%–14%, према погодби. Највећи улагач

Табела 4. - Главне позиције Чачанске обласне банке (у динарима)³⁸

Година	Капитал	Есконт меница	Резервни фондови	Улози на штедњу
1927.	1 милион	2.091.530	27.348,75	1.129.124
1928.	1 милион	3.437.550	107.348,75	2.327.693
1929.	1 милион	2.898.530	160.541,08	2.650.471
1930.	1 милион	3.836.600	247.239,59	3.388.471
1931.	1 милион	3.913.270	347.507,56	3.551.681
31.10.1932.	1 милион	3.635.105	347.507,56	2.911.688
1933.	1 милион	3.251.856	360.831,56	2.651.937
1934.	1 милион	3.047.449	471.719,77	2.015.355
1939.	1 милион	431.891	374.588,24	904.950
1940.	1 милион	229.041	379.374,24	685.505,60
31.7.1941.	1 милион	219.061	381.312	543.481

Инспектор Министарства трговине и индустрије извршио је преглед пословања већ 24. новембра и констатовао да је од 2.000 акција 1.880 било у поседу Управног и Надзорног одбора. Највише акција (1.124) поседовали су Чедомир и Радомир Солујић, а потом Радивоје Пантовић (230). Администрација је оцењена као одлична, што је било изузетно

био је под шифром „Обреновац“ са 242.845, а потом један члан Управног одбора са 210.000 динара. Камата коју је наплаћивала кретала се 12% до 24%, заједно са провизијом. За десет месеци пословања у 1932. години Банка је остварила добит од 257.945,10 динара. Стање је било активно, али ликвидност пласмана није била најповољнија. Од укупног меничног износа (3.616.405), протестованих и тужених било је за 2.423.125 динара. Услед ситуације очигледан је пад висине штедних улога и за десет и по месеци исплаћено је 809.428 динара више него што је уложено. Према потезима које је Управа повлачила видело се да се она

[38] А], 65–1281–2265, Рачуни изравнања Чачанске обласне банке од 1928. до 1941. Године. Постоје извесне разлике у подацима који су у рачунима изравнања и подацима које је Банка слала одређеним стручним листовима. Према: *Compass, Jugoslaven* (Wien: Compassverlag, 1931, 282), резервни фонд износио је 234.336 динара

[39] Исто.

борила да, у границама својих могућности, увек одговори својим обавезама, нарочито према улагачима, како не би изгубила углед и поверење које је до тада уживала.⁴⁰

Плац који је Банка поседовала био је површине од 1.344m² са пратећим зградама. Она је од закупа годишње зарађивала 18.000, а вредност некретнине процењена је на око 300.000 динара.⁴¹

Активно стање Обласне банке омогућило јој је да 24. децембра 1932. године буде стављена под заштиту.⁴² Међутим, то је значило и престанак са нормалним банкарским пословањем и претварање Банке у установу за исплату штедних улога. У 1933. години исплаћено је 326.38, у 1934. 675.841 динара.⁴³ Редовно исплаћивање улога, уз одбијање земљорадника да регулише своје обавезе, значило је константне губитке за све банке које су биле под заштитом. Без обзира на све неприлике, Банка је успела да редовно исплаћује дугорочни зајам код Државне хипотекарне банке и да акцепте Београдској заложној банци смањи на 40.000 динара.⁴⁴

Владе су одлагале коначно решење „сељачког питања”, што је земљорадницима погодовало јер су били ослобођени обавезе да плаћају задужења, али их је ускраћивало за сваки нови кредит. У коштац са проблемом ухватила се Влада Милана Стојадиновића која је Уредбом о ликвидацији земљорадничких дугова од 25. септембра 1936. прописала да се земљорадницима отпише 50% дуговања, да се камата на преостала дуговања смањи на 4,5%, а рок за њихову отплату продужи на дванаест година. За новчане заводе ово је значило отписивање четвртине земљорадничких дугова, а наплата остатка на тај начин што ће им Привилегована

аграрна банка надокнадити 50% отписаних потраживања у року од 14, а 25% у року од 20 година. За одобрену вредност надокнаде новчани заводи добили су бонове са каматом од 3% годишње.⁴⁵

Захваљујући средствима добијеним од Привилеговане аграрне банке у обвезницима за раздужење земљорадничких дугова, а делимично и добијеној готовини, Чачанска обласна банка успела је да у 1937. години исплати 432.851 динара штедње.⁴⁶ До 1. јануара 1940. године исплатила је све своје обавезе у износу од 1.891.642, док су њена потраживања код Привилеговане аграрне банке износила 1.718.492 динара.⁴⁷ Даље регулисање потраживања и исплата било је онемогућено избијањем Другог светског рата на простору Краљевине Југославије.

Извори:

Необјављени извори:

1. Архив Југославије (АЈ), фонд: збирка Добривоја Стошовића
2. АЈ, фонд: Министарство трговине и индустрије Краљевине Југославије
3. АЈ, фонд: Централни прес биро

Објављени извори:

1. *Adresar Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, (Београд: Jugoslovensko Rudolf Mosse A. D., 1928).
2. *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931. год, књ. I*, (Београд: Државна штампарија, 1932).
3. *Закон о пољопривредном кредитију од 12. јуна 1925. године*, (Београд: Геца Кон, 1925).
4. Костић, Лаза, Максимовић, Адам, *Зборник финансијских закона од 1919–1939/40*, (Нови Сад: Штампарија Дунавске бановине, 1939).

[40] АЈ, 65–1281–2265, Извештај о прегледу Чачанске обласне банке од 24. новембра 1932. године.

[41] АЈ, 65–1281–2265, Допунски извештај о прегледу Чачанске обласне банке од 14. децембра 1932. године.

[42] АЈ, 65–1281–2265, Молба Чачанске обласне банке од 20. фебруара 1934. године.

[43] АЈ, 65–1281–2265, Допис Чачанске обласне банке Министарству трговине и индустрије од 9. фебруара 1935. године.

[44] АЈ, 65–1281–2265, Препорука инспектора Министарству трговине и индустрије од 15. маја 1935. године.

[45] Dragana Gnjatović, „Privilegovana agrarna banka u ulozi likvidacione banke”, *Bankarstvo* 9–10 (2011), 14–18.

[46] АЈ, 65–1281–2265, Допис Чачанске обласне банке Министарству трговине и индустрије од 21. јуна 1938. године.

[47] АЈ, 65–1281–2265, Молба Чачанске обласне банке Министарству трговине и индустрије од 10. фебруара 1940. године.

5. *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, Almanah (1927–1928), svezak III*, (Zagreb: Komisionalna naklada nadbiskupske tiskarne, 1929).
6. *Правила Чачанске обласне банке*, (Чачак: Штампa Стевана Матића, 1927).
7. *Сїєноїрафске белешке Народне скупштинe Краљевине СХС, Редован сазив за 1926/27, књ. II*, (Београд: Развитаk, 1927).
2. Ђуровић, Смилјана, *Државна интервенција у индустрији Југославије (1918–1941)*, (Београд: Институт за савремену историју, 1986)
3. Kosier, Ljubomir, *Problem štednje i narodne uštednje u jugoslovenskom novčarstvu*, (Zagreb: Jugoslovenski Lloyd, 1923)
4. Kršev, Boris, *Bankarstvo u Dunavskoj banovini*, (Novi Sad: Prometej, 1998)

Штампа:

1. *Народно Благосињање*, 1932.

Литература:

1. Gnjatović, Dragana, „Privilegovana agrarna banka u ulozi likvidacione banke”, *Bankarstvo* 9–10 (2011)
5. Lakatoš, Joso, *Jugoslovenska privreda*, (Zagreb: Jugoslovenski Lloyd, 1933)
6. Mirković, Mijo, *Ekonomska struktura Jugoslavije 1918–1941*, (Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske, 1950)
7. Народна банка, (Београд: Народна банка, 1934)
8. Поповић, Новак, Мишић, Душан, *Наша домаћа привреда, фактори, сїњање, унаїређење*, (Београд: Геца Кон, 1929)

Čačak District Bank

One of the characteristics of Serbian cities and towns, both in the Kingdom of Serbia and Kingdom of Yugoslavia, was that almost all of them used to have at least one financial institution. Although there had already been five local banks operating in Čačak, since mid-1927 there was another one, Čačak District Bank. The leading shareholders of the bank were Čedomir and Radomir Solujić, who at that time owned more than 50% of bank's shares.

The District Bank performed purely banking activities, first of all such as granting short term loans by discounting bills of exchange. Very soon, the District Bank gained important assets from deposits in savings accounts and therefore used its own funds and funds of its saving depositors to grant loans.

Until the banking crisis broke out in the Kingdom of Yugoslavia in 1931, the District Bank successfully

operated and provided sustainable dividends to its shareholders. It managed to resist the first impact of the crisis, but, in 1932, the Act on the Protection of Farmers put the bank in a difficult position, having in mind that almost 80% of their credit users were farmers. Being unable to settle its claims on one hand, that is, the claims of the bank's saving depositors on the other hand, the District Bank was forced to put itself under protection at the end of 1932. In practice, that meant that the Bank, regardless of the high liquidity, continued to work in order to pay saving depositors in bonds and cash received from the privileged Agrarian Bank on the basis of the delivered farmers' bills of exchange. A complete pay-out of saving depositors was interrupted by the burst of the Second World War in the territory of the Kingdom of Yugoslavia.

Ivan M. Becić, Ph.D.

La banque régionale de Cacak

Une des particularités des villes et des petites villes serbes autant dans le Royaume de la Serbie, que dans le Royaume de la Yougoslavie également, fut que, dans presque toutes, il exista au moins un Établissement financier. Bien qu'à Cacak travaillèrent déjà cinq banques locales, à partir de la moitié de l'année 1927 une banque supplémentaire commença à travailler, la Banque régionale de Cacak. Les principaux actionnaires de la banque furent Cedomir et Radomir Solujic, qui possédèrent avec le temps plus de 50% des actions bancaires.

La Banque régionale s'occupa d'affaires purement bancaires, accordant en premier lieu des crédits à court terme d'après l'escompte des lettres de change. Très vite, la Banque régionale disposa de moyens importants concernant les dépôts d'épargne, si fait que pour le crédit elle utilisa ses moyens, ainsi que ceux des épargnants.

Jusqu'au déclenchement de la crise bancaire dans le Royaume de la Yougoslavie en 1931, la Banque

régionale travailla avec succès et apporta à ses actionnaires un dividende solide. Elle réussit à résister au premier impact de la crise mais, par la Loi sur la protection des agriculteurs, elle fut amenée en 1932 dans une situation difficile, étant donné que les bénéficiaires de presque 80% de ses crédits furent des agriculteurs. L'impossibilité d'encaisser ses réclamations d'un côté, c'est-à-dire les dûs aux crédateurs de la part de la Banque de l'autre côté, conditionnèrent que la Banque régionale se place elle-même sous protection à la fin de l'année 1932. En pratique, cela signifia que la Banque, nonobstant sa forte liquidité, continua son activité afin d'effectuer le paiement des crédateurs avec des obligations ou en espèces, qu'elle recevait de la part de la Banque agraire privilégiée sur la base de lettres de change agricoles déposés. Le paiement intégral des crédateurs fut interrompu par le déclenchement de la Deuxième guerre mondiale sur l'étendue du Royaume de la Yougoslavie.

Ivan M. BECIC, PHD